

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ НА ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ

В статті розглянуто вплив міжнародних конфліктів на геополітичне положення України. Запропоновано визначення поняття “геоконфліктне положення держави”. Здійснено оцінку геоконфліктного положення України на трьох рівнях: глобальному, регіональному та сусідському.

Influence of international clashes on the geopolitics location of Ukraine is analyzed in the paper. The term of “ Geoclash Location of the State” is proposed for scientific use. Geoclash Location of Ukraine is estimated on the global, regional and local levels.

Постановка проблеми. Україні доводиться зустрічатися із викликами, які є новими для її політичної еліти: із новими невизнаними державами, перманентно триваючими сепаратистськими процесами, асиметричними загрозами у вигляді тероризму і міжнародної злочинності, трансформацією безпекової ролі ООН, НАТО, ОБСЄ і ЄС. Держава повинна виробити власне відношення до міжнародних політико-територіальних конфліктів, які на пряму чи опосередковано зачіпають питання її суверенітету.

Актуальність проблеми полягає у тому, що у вітчизняній географічній науці відчувається нестача спеціальних досліджень, які б обґрунтували геоконфліктне положення України.

Аналіз вітчизняних публікацій і досліджень в галузі конфліктології засвідчує значне зростання інтересу до проблеми політико-територіальних конфліктів. Підвалини для становлення цього географічного напрямку заклали О.Шаблій (розробка принципу україноцентризму при визначенні ППП і ГПП України) [5], М.Багров (розробка концепції збалансованої регіональної політики Криму) [1], М.Дністрянський (типологія конфліктів та критичний аналіз зарубіжних геополітичних доктрин, обґрунтування основ конструктивної зрівноваженої геополітики) [3,4]. Важливий внеском у розвиток сучасної геоконфліктології є публікації Ю.Стащука [6], О.Бойко, Д.Ніколаєнко [2] та ін.

На нашу думку, в українській публіцистиці і навіть науковій думці склався в цілому ідеалістичний підхід до оцінки геополітичного положення держави. Ідеологічна і світоглядна функції геополітики і політичної географії проявляється у популяризації ідеї про унікальність положення України. Цей постулат незаперечний з точки зору наукової логіки, оскільки будь-який об’єкт політичної карти світу характеризується унікальним ГПП. Однак цю характеристику плутають із поняттям «вигідність». Неврахування «невигідних» сторін ГПП призводить до неправильної оцінки і міфологізації місця України в світі. Це не дає можливості вчасно реагувати на нагальні загрози національній безпеці і створює ілюзію комфортного міжнародного середовища.

Заклик О.Шаблія [7] про необхідність розвитку україноцентричного

підходу в географічних дослідженнях повністю відповідає потребам сучасної реалістичної політико-географічної аналітики. В центрі аналізу знаходиться держава. Її потенціал має проектуватися назовні. Натомість методологічна помилка українських вчених і аналітиків полягає у намаганні дивитися на положення України крізь призму іноземних американських, російських, французьких, британських та ін. концепцій. Ці ідеї популяризуються ЗМІ, викладаються у підручниках для середніх і вищих навчальних закладів і стають в результаті частиною світогляду українців. Однак слід врахувати, що суверенна держава є повноцінним суб'єктом міжнародних відносин і у випадку позаблокового статусу повинна самостійно відповідати за конструювання власного міжнародного середовища. Цілком зрозуміло, що в європоцентричних, російськоцентричних, американоцентричних та інших концепціях наша держава завідомо відіграватиме роль периферії.

Наше завдання полягає у актуалізації геоконфліктного підходу при визначенні геополітичного положення України.

Мета даної статті полягає у визначенні геоконфліктного положення України станом на початок ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Отже, пропонуємо ввести у науковий обіг поняття геоконфліктне положення України. *Геоконфліктне положення держави – це відношення суверенного суб'єкта міжнародних відносин до осередків конфліктів, які мають, або можуть мати вплив на його політичну систему та інтереси у світі.*

У сучасній політичній географії однією з ключових наукових проблем є вивчення здатності малих держав у повному обсязі забезпечувати власний суверенітет. Це стосується, на наш погляд, і проблеми гарантування власного суверенітету молодими незалежними державами (для прикладу Україною). Держави Балтії вирішили цю проблему шляхом інтеграції у європейські і євроатлантичні структури. Україна цього не зробила, тому в найближчому майбутньому повинна розраховувати на самостійне вирішення конфліктів, які зачіпають її інтереси.

Розглянемо геоконфліктне положення держави на трьох головних рівнях: глобальному, регіональному і сусідському. При цьому виникають певні логічні пастки. Одна з них – це неможливість точного визначення глобального положення. ГПП держави передбачає не тільки визначення співвідношення України з політичними суб'єктами, які впливають на неї, але і вплив самої держави на ці данності. Проблема полягає в тому, що середньовелика держава, якою є Україна має дуже обмежені можливості для впливу на світову політичну систему.

Слід розуміти, що ГПП залежить не тільки від зовнішнього оточення, але й внутрішнього потенціалу держави, і що важливо, здатності ним скористатися. Як справедливо доводить З.Бжезінський, роль України як «геополітичної осі» Євразії є здебільшого пасивною. Втягування зовнішніми глобальними потугами нашої держави у альянси з Росією чи Заходом може вплинути на геополітичну ситуацію у світі. Однак зараз

спостерігаємо погано приховане небажання Заходу (особливо нової адміністрації США, а також урядових кіл Франції і Німеччини) боротися за включення України у свою сферу інтересів з однієї сторони, з іншої сторони – на бажання, але відсутність реальних можливостей це зробити Росією.

Наша країна поступово відходить від стану геополітичної ейфорії, притаманного для 1990-х рр. Тоді широко пропагувалась ідея демографічної, територіальної, військової, економічної, науково-технічної, духовної могутності нашої держави. Однак, депопуляція, яка почалася в 1993 р. перетворила Україну у лідера за темпами скорочення населення у світі. Військова могутність відчутно зменшилась після добровільного скорочення ядерних та звичайних видів наступальних озброєнь, а також недостатнього фінансування потреб армії. Економічна могутність була підірвана тривалою кризою перехідного періоду кінця ХХ ст. Сьогодні макроекономічні показники України балансують на межі між середньорозвиненими і країнами, що розвиваються. Більшість авангардних галузей української промисловості залишились у кращому випадку на рівні розвитку 90-х рр. ХХ ст. НТП сповільнений відсутністю стимулів для вітчизняної науки і відтоком висококваліфікованих вчених та їх розробок закордон. Після короткого духовного піднесення громадян України у роки становлення незалежності та короточасного вибуху національного ентузіазму під час Помаранчевої революції 2004-2005 рр. відбувається посилення песимістичних настроїв у суспільстві, яке не довіряє політичній еліті України. Мобілізаційний потенціал українців скорочується браком довіри до її декларацій і дій. Побудова соціально-орієнтованої моделі економіки відкладається на невизначене майбутнє. Внутрішні негаразди посилюють дестабілізуючий вплив на відносини України з державами світу. Заблоковано інтеграцію України в НАТО на Бухарестському саміті Альянсу. Відкладається підписання угоди про Асоціацію з ЄС із грудня 2009 р. на пізніший термін. Україні із величезними труднощами і дорогою ціною доводиться гарантувати рівноправні відносини з Росією.

Популярна у ХХІ ст. теза С.Хантінгтона про унікальне міжцивілізаційне положення України насправді не є повністю справедливою, оскільки релігійний критерій у випадку Європи є недостатнім для цивілізаційної ідентифікації держави. Низка православних країн Європи успішно інтегрувалися до євроатлантичних і європейських структур (Греція, Кіпр, Болгарія, Румунія). Щодо західної європейської цивілізації, то вона представлена в державі асиметрично мало, порівняно із православно-атеїстичною більшістю України. Греко-католицька церква переважає тільки у Галичині і Закарпатті – двох невеликих за територією і чисельністю населення історико-географічних регіонах. До того ж тут вона не має монопольного положення і сакральна карта зазначених регіонів представлена значною кількістю православних і протестантських громад різних конфесій. До того ж у Закарпатті помітно посилюється вплив Православної церкви МП. Західноукраїнські Буковина і Волинь є

переважно православними регіонами. Слід врахувати процес поширення неохристиянських течій західного походження у Центральних і Південно-Східних регіонах України.

Отже, на глобальному рівні наша держава втратила більшість позицій, які б дали можливість ідентифікувати її з регіональними центрами сили світу. Все що залишилось у розпорядженні нашої дипломатії – це Будапештські угоди про гарантування безпеки України ядерними державами, відносини стратегічного партнерства із США і приязні стосунки з Великою Британією, які мають, як показала сучасна історія, нерівноправний характер і в багатьох випадках не на користь нашої держави. Для лідерів світових держав Україна є незручним союзником через призму відносин у чотирикутнику США-ЄС-Росія-Китай. Нажаль, фіксуємо *маргіналізацію* глобального геополітичного положення України, тобто зниження рівня вигідності її глобального позиціонування з умовного рівня «ядерна середньорозвинута індустріально-аграрна пострадянська держава» до рівня «позаблокова без'ядерна середньорозвинута індустріально-аграрна держава-буфер». Якщо умовно прийняти країни-члени Ради Безпеки і «Великої вісімки» за рівнем ваги у міжнародних відносинах до першої категорії держав, а країни «Великої двадцятки» та Іран – до другої категорії, то Україна у глобальній системі геополітичної рівноваги сприймається як гравець третьої категорії за потенціалом свого впливу.

Цей вплив обмежується регіональним виміром. Геополітичний потенціал України сьогодні «проектується» на декілька невеликих країн чорноморського, закавказького регіону, зокрема – Молдову, Грузію, Азербайджан. Скорочення ваги і присутності України у глобальних міжнародних відносинах компенсована зростанням ваги регіонального ГПП держави. Успіхи пов'язані із зовнішньополітичною і зовнішньоекономічною активністю початку XXI ст. і підтримкою такої політики з боку стратегічних союзників – США і Польщі. Україні вдалося закріпитися у ролі активного миротворця у балканському регіоні. ЄС покладає значні надії на стабілізуючий вплив України на придністровський конфлікт і демократичні процеси у Молдові і Білорусі. Наша держава стала своєрідним гарантом економічної стабілізації Грузії завдяки переорієнтації експортно-імпортних потоків з Росії. Україна мирним шляхом у судовому порядку вирішила територіальну суперечку з Румунією щодо о.Зміїний та континентального шельфу у Чорному морі. На зовнішньополітичні провокації румунських політиків (з підбурюванням сепаратистських настроїв у Буковині і Південній Бесарабії, звинуваченнями України у сприянні екологічній катастрофі у дельті р.Дунай) наша держава відповідає з гідністю середньовеликої держави, активно захищаючи і проводячи свої національні інтереси.

Геополітична позиція України як регіональної держави інституціоналізована у геополітичному проекті ГУАМ, «Спільноті демократичного вибору», а також у якості визнаного ЄС лідера політики

Східного партнерства. Ключовою є роль України у енергетичній політиці ЄС завдяки транзитному потенціалу вітчизняної газотранспортної системи. Можливості для втілення регіональних ініціатив Україна має завдяки членству у організаціях: Рада Європи, ОБСЄ, ЧЕС, СНД і Центральноєвропейська Ініціатива.

Україна довела свою спроможність вирішувати цілком конкретні геополітичні завдання, які стосуються безпекової ситуації в регіоні. Всі визнають, що нестабільність в Україні може вплинути на стан регіональної безпеки у Європі. Європейські держави зацікавлені у гарантуванні стабільного розвитку нашої держави (Росія, Польща, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Туреччина). Україна повинна повсякчас акцентувати на цьому аспекті її геополітичного положення. Необхідно отримувати максимум зовнішньополітичних дивідендів від у цілому не вигідного, як засвідчила європейська історія міжвоєнного періоду, геополітичного положення буферної держави (між Росією і євроатлантичним блоком). На регіональному рівні наша держава повинна уникати статусу «розмінної карти» у зовнішньополітичних відносинах США-ЄС-Росія-Китай. Це можливо реалізувати за рахунок включення у такі договірно-правові, економічні, безпекові системи, які виключають можливість ігнорування українського чинника.

Для підсилення регіонального ГПП ми пропонуємо: 1) Посилення участі у міжнародних миротворчих місіях і військових контингентах під егідою ООН з метою подальшого утвердження міжнародного статусу неупередженої країни-арбітра (використати досвід Швеції і Норвегії). 2) Домогтися від НАТО статусу політичного, але не військового члена Альянсу (на зразок Франції). 3) Домогтися від ЄС привілейованого асоційованого статусу у відносинах за допомогою інтеграції у Спільний ринок на умовах держав ЄАВТ і відміни візового режиму для громадян України без форсованого набуття політичного членства (для того, щоб не провокувати прогнозовану «автоматичну» опозицію Росії, Франції і Німеччини). 4) Максимум зусиль (дипломатичних, економічних, культурних) щодо створення міжнародної атмосфери добросусідства з Росією і Румунією в рамках регіональних міжнародних організацій. 5) Цілеспрямоване і постійне генерування інформаційних приводів у європейських ЗМІ щодо реального стану українсько-російських і українсько-румунських відносин. 6) На регіональному панєвропейському рівні запровадження постійних політичних консультацій середньовеликих держав, інтереси яких несуперечливі: Туреччини-України-Швеції-Польщі-Великобританії із включенням у цю систему балтійських держав, держав-членів ГУАМ і Білорусії. 7) Нейтралізувати німецько-французьке блокування українських зовнішньополітичних ініціатив, чітко і публічно засуджуючи упередженість позицію цього геополітичного дуету європейської політики щодо статусу України. 8) Постійно посилювати транзитний потенціал щодо світових потоків енергоносіїв і товарів на зразок Туреччини і Румунії. 9) Втілювати політику «відкритих дверей»

щодо міжнародного капіталу і одночасно експортувати вітчизняний капітал у суміжні. 10) Гарантувати політичні і культурні права українців закордоном і посилювати політичний та інформаційний вплив на десятимільйонну діаспору. 11) Поширити через європейські міжнародні інститути провідну і аргументовану думку – Україна єдиний неупереджений і легітимний гарант безпеки в Криму.

Щодо сусідського геоконфліктного положення, то воно зазнало найбільшої трансформації за останні 17 років. До найбільш суттєвих змін слід віднести делімітацію і демаркацію значної частини кордонів держави, окрім ділянки в Азовському морі і Керченській затоці. Це дало можливість зняти напруженість відносин з більшістю сусідів. Вздовж південно-західних кордонів України з'явилися два нових наднаціональних суб'єкти міжнародних відносин (ЄС і НАТО) замість чотирьох (Румунія, Угорщина, Словаччина, Польща), натомість вздовж північно-східних кордонів з'явився новий військовий союз на чолі з Росією в рамках Ташкентського договору, що звузило можливість геостратегічного маневрування і перетворило Україну у буферну державу між Заходом і Сходом. Реалізовано концепцію стратегічного партнерства із сусідніми Польщею і Росією (з останньою тільки у період 1997-2004 рр.), що дало Україні можливість в основному зняти з порядку денного питання про польсько-українські конфлікти і конфлікт з Росією щодо статусу ЧФ. Часткове відновлення геополітичного статусу, авторитаризму і унітаризму в Росії з однієї сторони, а з іншої – посилення демократичних і прозахідних тенденцій в Україні призвели до погіршення українсько-російських відносин, «газових» війн і навіть загострення територіальних претензій. Новою реальністю міжнародних відносин де-факто стали невизнані самопроголошені країн у безпосередній близькості від України (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах). Вони, як і у випадку Тайваню, Турецької Республіки Північного Кіпру, сомалійських республік претендують на статус заморожених конфліктних зон світу. Територіальні претензії з боку Росії щодо м.Севастополь і Криму, а також щодо акваторій Азовського і Чорного морів можуть вилитися у грузинський і придністровський сепаратистські сценарії, оскільки прецеденти відторгнення Косово від Сербії, Абхазії і Південної Осетії від Грузії, Нагірного Карабаху від Азербайджану були успішно реалізовані і отримали фактичну підтримку провідних держав Європи у формі потураючої бездіяльності (за схемою «визнання Косово у обмін на визнання Абхазії і Південної Осетії»).

Консервування авторитарної ізоляціоністської моделі розвитку у Білорусії, а також посилення ісламістів у Туреччині під впливом невдач цих країни на шляху демократизації і європейської інтеграції з однієї сторони негативно впливає на Україну, з іншої – створює додаткові можливості для блокування з цими державами для спільного відстоювання своїх інтересів перед натиском французько-німецького геополітичного дуєту і Росії. До суттєвих загроз слід віднести і визнання країнами-

сусідами (Словаччиною, Угорщиною і Польщею) русинського етносу на своїй території, що впливає на сепаратистські настрої у частини мешканців Закарпаття, які характеризуються яскраво вираженою проросійською орієнтацією.

Висновки та рекомендації. Отже, аналіз геоконфліктного положення України на глобальному, регіональному і сусідському рівнях засвідчує, що наша держава повинна спрямувати свої обмежені ресурси на вирішення першочергових проблем регіонального і сусідського рівнів. Намагання балансувати і йти серединним шляхом у відносинах між Заходом і Росією не є ефективним, оскільки завжди буде призводити до звинувачень у непослідовності і Заходом, і Росією. Слід більше уваги приділити внутрішній консолідації суспільства і остаточному усвідомленню свого місця і значення у світі, донести у повному обсязі українську точку зору глобальній спільноті. Цій меті слугуватиме подальше вивчення і розробка проблематики геоконфліктного положення України у світі.

1.Багров Н. Региональная политика устойчивого развития /Николай Багров. – К.: Лыбидь, 2002. – 256 с. 2. Бойко О.С., Д.В.Николаенко Эволюция конфликтов и картографическое обеспечение делимитации государственных границ в Мировом океане / О.С.Бойко, Д.В.Николаенко // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15-16 жовтня 2009 р. / [За ред. В.Й. Лажніка і С.В.Федонюка]. – Луцьк: Волин. нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С.53-56. 3.Дністрянський М. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. / Мирослав Дністрянський. – Львів:ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 114 с. 4. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. / Мирослав Дністрянський. – Львів: ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – 490 с. 5.Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / Олег Іванович Шаблій, Михайло Іллч Гонак, Богдан Іванович Заставецький та ін. / [За ред. проф.Шаблія О.І.] – Львів: Світ, 1994. – 608 с. 6.Стащук Ю.В. Прикордонні конфліктні ситуації як негативний фактор розвитку прикордонних територій і транскордонного співробітництва / Ю.В.Стащук // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15-16 жовтня 2009 р. / [За ред. В.Й. Лажніка і С.В.Федонюка]. – Луцьк: Волин. нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С.44-46. 7. Шаблій О.І. Імператив україноцентризму в національній суспільній географії // Олег Іванович Шаблій // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць. У 4-х тт. –К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т.ІІ. – С.3-5.